

Ahiliğe Giriş Törenlerinin Bilmecelerle İlişkisi

[I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (Kırşehir, 12-13 Ekim 2004) Bildiriler, Cilt I, hzl., M. Fatih Köksal, Gazi Ü. Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, 163-176, Kırşehir, 2005.]

Yrd. Doç. Dr. Salahaddin Bekki*

Sayın başkan, değerli dinleyiciler,

Yüzü aşkın bilim adamı ve araştırmacının katılımıyla düzenlediğimiz I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu'nda Ahilikle ilgili çok çeşitli konuların gündeme getirilmesi ve tartışılması sırasında Ahiliğin ne olup olmadığı da ortaya konulmuş olacaktır. Ben burada, değişik bilim adamlarınca dile getirilecek olan konuların bazılarını tekrar etmek durumundayım.

Sayın Sabahattin Güllülü'nün yaklaşımını esas alarak Ahiliğin çeşitli meslek dallarında çalışanların oluşturduğu bir birlik; bu birliğin de çeşitli sembol ve törenlerle birbirine bağlanan bir cemaat (topluluk) yapısı (Güllülü 1977) olduğu düşüncesinden hareketle, bu topluluğa katılmanın ve belli aşamalardan geçmenin törensel yönleri üzerinde duracağım. Son aşamada da bu giriş törenlerinin bilmecelerle olan bağlantısını ortaya koymaya çalışacağım. Esas konuya geçmeden önce, bilmecelerle olan münasebetini de dikkate alarak Ahiliğin tarikatlarla olan benzer ve farklı yönlerine işaret etmek istiyorum. Çünkü Alevilik ve Bektaşilikte canların tarikata kabul törenleriyle Fütüvvet ehli arasına girme törenleri arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır (Sarıkaya 2002: 137-142).

Fütüvvetin tarikatla müşterek esası mistik oluşudur. Fakat aradaki en önemli ve esaslı fark, fütüvvet ehlinin dünyaya verdiği ehemmiyettir. Helâl kazanmak ve bir sanat ehli olmak, herkesi kendisine tercih ederek ihvana yardımda bulunmak ve yardımlaşma, fütüvvet yolunun ana şartlarındandır. Tarikatların çoğu, müntesibini dünyadan çekerken fütüvvet, salikini dünyaya ve dünyalık kazanca sevk eder. Ancak bu sevkte gaye ferdi menfaat değil, halka ve ihvana yardımdır. Mistik inanış, fütüvvet ehlinde zaten var olan kanaati / tok gözlülüğü daha da ön plana almıştır. Ahi'nin on sekiz dirhemden fazla birikmiş parasının bulunmaması şartı herkes için geçerli bir kural olmuştur (Gölpınarlı 1950: 90).

Tarikatlarda olduğu gibi zikir, virt, hususî kisve, libas vesaireyle temayüz etmeyen bu zümre varlığını bilhassa şekle verdiği önemle muhafaza etmiştir (Gölpınarlı 1950: 89). Bu girişten sonra esas konumuza geçebiliriz.

* Gazi Ü. Kırşehir Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü sbekki@gazi.edu.tr

Ahiliğin yazılı kaynakları olan ve birçok araştırmacı tarafından ele alınan fütüvvet-nâmelerde, bu birliklerde düzenlenen törenler, giriş törenleri ve bir statüden daha üst bir statüye geçme törenleri olarak ikiye ayrılmaktadır (Güllülü 1977: 38).

Bu birliklere dahil olanların yani fütüvvet ehlinin yiğit, ahî ve şeyh olmak üzere üç derecesi bulunmaktadır. Bunlardan yiğitlik derecesi ahbâb, nîm-tarîk, müfredî; ahilik derecesi nakîb, nakibü'n-nukebâ ve başarış; şeyhlik derecesi ise halife, şeyh ve şeyhü'ş-şüyuh olarak isimlendirilmektedir (Torun 1998: 174). Ahilik ve şeyhlik derecesi hizmetle ilgili bir statü değişikliği olmasından dolayı burada yapılan törenler teferruattan uzak, hizmet makamına ait emanetlerin teslimi şeklinde olmaktadır. Törenlerin ağırlıklı noktasını birinci derece olan yiğitlikte bir makamdan/dereceden bir üst makama/dereceye geçişte yapılanlar oluşturmaktadır.

Yiğitlik derecesinin birinci basamağı ahbâb, rub pâye, çırak gibi adlarla anılır. Talib'in ahi topluluklarından birine kabulü anlamına gelen bu törenlere "intisap" veya "yola girme" de denir (Torun 1998: 174).

Yiğitlik derecesinin ikinci basamağı nîm-tarîk olmaktadır. Çıracılık ile kalfalık arasında geçen süre olarak düşünülebilecek bu aşamada yiğide (çırağa) bir "yol atası (usta)" ile iki "yol kardeşi (arkadaş)" gereklidir. Bir ustaya çırak olacak kimse, muhtemelen bir ustayla önceden anlaşmakta ve zaviyede yapılan törenle bu anlaşma resmiyet kazanmaktadır (Güllülü 1977: 160).

Yiğitlik derecesinin üçüncü ve son basamağı müfredîlik (yol sahibi olma)'tir (Torun 1998: 177). Buna, bağlı bulunduğu sanat dalında çıracılık+kalfalık süresini tamamlamış olanların ustalığa yükseltilmesi de diyebiliriz. Bu sebeple düzenlenen törenlerden sonra kalfalar, ahi birliklerinin, belirli yetkilerine sahip birer üyesi haline gelmekte ve teorik olarak dükkân açma hakkı kazanmaktadırlar (Güllülü 1977: 161). Bu dereceye erişen ahi, fütüvvetin aradığı bütün şartları nefsinde taşıyor ve üstadının işlediği sanatı kemaliyle öğrendiyse icazet talebinde bulunabilir. Ustası da uygun gördüğü takdirde şed (kuşak, dürre'a, hırka, önlük) kuşanmasına izin verilir. Bu rıza şartı gerçekleşmeden şed kuşanmak imkânsızdır ve fütüvvet geleneğinde şedsiz kazanç haram olarak kabul edilir. Bu itibarla şed kuşanma, bir yiğit'in hayatında tam bir dönüm noktasıdır (Torun 1998: 177).

Buraya kadar söylediklerimizi yol kelimesiyle izah edecek olursak, ahi birliklerine dahil olma ve burada yükselmenin tescili anlamında üç ana tören düzenlenmektedir:

- a. Yola girme
- b. Yol atası ve yol kardeşi edinme
- c. Yol sahibi olma

Yola girme töreni şu şekilde icra edilir: Talib, fütüvvet mahfilinde tüm ahi ulularının karşısında orta yerde, yüzü kibleye dönük olarak durur. Nakib talibin elini sol eline alır, sağ elinde de mahfil ehline sunulacak hediyeler olduğu halde Fütüvvet hutbesini okur. Nakkaş Ahmed fütüvvet-namesinde Benî İsrail Suresi'nin 32. âyetinden 39. âyetinin sonuna kadar geçen âyetlerin okunduğu bildirilmektedir (Gölpınarlı 1950: 41). Nakib daha sonra toplantının sebebini fütüvvet ehline arz eder: “Ey ulular, iş bu kişi filan yiğide ve ahiye ve şeyhe muhabbet edip, erenler aşkına can u gönülden yoldaş olmaya gelmiştir. Kabul buyurasınız” der. Fütüvvet ehli “kabal kıldık, mübarek olsun” derler. Daha sonra talibe fütüvvet ehli olabilmenin şartları anlatılır: “Kalbin kapısı, hazinesi kulaktır. Hayır ise dinle, şer ise unut gitsin. Kendinden büyüğe saygılı ol. Büyük veya küçük olsun önünde diz çöküp edep ile otur” şeklinde nasihat edilir. Talibin fütüvvete kabul edildiğinin simgesi olarak beline fütüvvet kuşağı bağlanır. Daha sonra şerbet denilen tuzlu su içirilir. Bu şekilde talib “yola girmiş” olur.

Yol atası ve yol kardeşi edinme töreni ise şöyle gerçekleştirilir: Fütüvvet kuşağı kuşanmış birisi yukarıda da kısaca temas ettiğimiz gibi önceden kendisine yol atası ve yol kardeşi olacak kişilerin rızasını alarak meclise gelir. Fütüvvet ehlinin huzurunda filanı yol atalığına (ustalığa) filanları da yol kardeşliğine seçtiğini söyler. Nakib “bu aziz kardeşin bu makamdan muradı şudur ki, siz ihtiyarların huzurunda yola girmek “nîm-tarîk olmak” ister. Filan ihtiyarı yol atalığına, filanı yol kardeşliğine kabul kıldı. Dünyada muhabbet, ahrette şefaât için haklarında ne buyurursunuz? Diye sorar. Mahfilde bulunanlar “mübarek olsun” derler. Şeyh mikraz (makas/traş) hutbesini okuyarak müridin saçından bir miktar makasla keser. Fetih Suresi'nin son âyetini okur ve “Başından kibri ve ucbu (gurur) ve riyayı giderdik, yerine meskenet (miskinlik, tembellik?), tevazu ve ihlâs diktik” der. Bundan sonra

talibin elinden tutup yol atasının önüne getirir. Talib iki dizi üzerine çöküp oturur. Yol kardeşleri de talibin iki yanına otururlar. Yol atası, talibe tövbe ve telkinde bulunur. Daha sonra ata ile oğul sağ ellerinin baş parmakları birbirine karşılık gelecek şekilde el tutuşurlar. Ellerin üzerine bir mendil ile örterler. İki yol kardeşi de talibin eteğine yapışıp yol ataya kulak verirler. Yol atası Târık Suresinin 60 ve 61. ayetlerini okur. Sonra yol kardeşleri ellerini talibin eteğinden çekip atayla oğlun elleri üzerine koyarlar. Yol atası da diğer elini tüm ellerin üzerine koyarak biat ayetini okur (Lokman/10). Buna biat/sözleşme denir. Yol atası bu arada Allah'ın emirlerine hürmeti, yaratılmışlara şefkati tavsiye eden bir hadis okur. Sonra şu nasihatlerde bulunur: “Oğul, pirinden yüz döndürmeysin, farzı terk etmeysin sünnete kehl (nankör) olmayasın. Dinini, malını ve helalini saklayasın. Bu ahdin şartlarını yerine getiresin. Her nereye varırsan izzet ve hürmet ile varasın. Ve oturduğun yerde edep ile oturasın. Sözü hikmet ile söyleyesin. Elinle koymadığını almayasın” der. Bu nasihatten sonra yol ata ve üç kardeş “Yarın Hak dergâhında ve Peygamber (SAV) huzurunda kabul benim olursa sizensiz Cennet'e girmeyeceğim; eğer kabul sizin olursa bensiz Cennet'e girmeyesiniz ve bana şefaate edesiniz” şeklinde ‘ahd’ tutarlar. Dua ve Fatihalar okunur, nakibler gülbank çeker, talip mecliste bulunanların elini öper, bu şekilde yol atası ve yol kardeşi edinmiş olur (Torun 1998: 176-177).

Bu tören, talibe, yol atasına ve yol kardeşlerine karşı birtakım sorumluluklar yüklemektedir. Talib artık yol atasının (ustasının) çizdiği yoldan yürüyecek ve kendisine karşı tam bir itaat duygusu besleyecektir. Yol kardeşleriyle iyi geçinecek, bu itaat duygusunda onları örnek alacaktır. Öte yandan yol atası ve yol kardeşleri de talibin (çırağın) yetişmesinden, sanatında iyiden iyiye pişmesinden ve ahi ahlakını benimsemesinden doğrudan sorumlu olacaklardır (Güllülü 1977:160).

Yol sahibi olma, fütüvvette, ahlakın kemale erdiği makamdır. Bir nevi icazet niteliği taşıdığı için yiğitliğin bu son basamağındaki tören fütüvvetin en ağırlıklı noktasını teşkil eder.

Fütüvvet literatüründe sahib-i şed, sahib-i tarik, miyan-beste, üstad gibi değişik kavramlarla karşılanan yol sahibi olma (şed kuşanma) töreni özetle şöyledir: Şed kuşanacak kişi mahfilde bulunacak şeyh ile üstatlara sunacağı hediyeler (ki bunlar

genelde kendi el emeği ürünlerdir) ve mesleği ile ilgili alet ve edevatı hazırlayarak bir tepsi içinde nakibe teslim eder. Bu alet ve edevat dülgerlerde testere; terzilerde iğne, iplik, makas; berberlerde ustura; aşçılarda kepçe, kevgir gibi nesnelere. Mahfil ehli hazır olduktan sonra nakib durumu arz eder. Sonra şeyhin seccadesini yayar. Şeyh iki rekât namaz kılıp yerine oturur.

Nakib talibe kuşatılacak şed ve emanetleri bir ağaç tepsi veya tabağa, mahfil ehline sunulacak hediyeleri de başka bir tepsiye koyarak başka bir nakibin eline verir. İcazet, kapı, meydan ve tuhfe tercümanları okunur. Hediyeler şeyhten başlanarak edep üzere sırayla dağıtılır. Daha sonra nakib, önceden hazırlanan şed ve meslekle ilgili emanetleri şeyhin huzuruna getirir. Talibin sağ elini tutarak selam tercümanını okur: “İş bu mümin kardeş uzun süre filan üstadın hizmetinde bulunmuş, şeraiti yerine getirmiş, üstadının rızasını almış, üstadı dahi üstatlık/atalık hakkını yerine getirip, bugün siz azizlerin rızasıyla huzur u şerifinizde ona destur (icazet) vermek ister. Şu şartla ki, helal kazançla meşgul olup üstatların yolunu takip ede. Hak Teâlâ'nın ibadetine bel bağlayıp, Allah'ın buyruğunu yerine getire. Şeriata ve tarikata muhalif işler yapmayıp emrinize boyun eğe. Ve bu dahi kabul etti ki, bu şeraiti yerine getire, sebat göstere. Bu sadık hakkında ne buyurursunuz?” Meclis ehli “münasip, mübarek olsun” dedikten sonra nakib, meslek pirinin ismini de zikrederek Hz. Muhammed'e salâvat getirelim der.

Salâvat ve duadan sonra nakib, talibin elinden tutarak şeyhin önüne, eğer üstadı bel bağlamaya muktedir ise onun önüne getirir. Şeddi kuşatacak olan şeyh, ilk olarak sağ ayağını atmak suretiyle üç adımda seccadeye gelip sol dizini yere koyup dört parmağı şeddin altına, baş parmağı şeddin üstüne gelecek biçimde evvela sağ elini, sonra sol elini şeddin altına sokar. Yine evvela sağ, sonra sol tarafı (sağ taraf daima biraz yüksekte olmak kaydıyla) kaldırır. Ayağa kalkar, şeddi kendi boynuna bırakır. Şeyh sırtını mihraba vermek suretiyle talibi karşısına alır. Sağ eliyle talibin sol elini tutar başının üzerine kor, sonra aynı şekilde sağ eliyle talibin sağ elini tutar diğer elinin üzerine kor. Bu esnada dua okur, mahfil ehli hep birlikte tekbir getirir.

Sağ elindeki şeddin ucunu, talibin sağ yanından dolaştırarak başından arka kısmına aktarır, şeddi beli hizasına getirip hangi şekilde düğümleyecekse (tahtani,

fevkani) düğümler, mühür vurup şeddin uçlarını talibin kuşağının sağ ve sol tarafına sokar.

Şeddi aldığı usulde emanetleri de alıp, bu emanetlerin batini manalarını izah eden nasihatlerde bulunur.

Talib emanetleri sol koltuğu altına alarak şeyh, üstat ve diğer fütüvvet ehlinin ellerini öper “safa-nazar edin” der. Mahfil ehli de, “Allah Teâlâ kisbine bereket versin” derler. Tören bitiminde şeddin şükranesi olarak sofraya çekilir.

Şed kuşanan kişi üç gün sonra bir hediye ile şeyhin huzuruna gelerek şeddi çözdürür (Torun 1998: 182-183).

Bütün bu törenler ahi birliklerinin şekle son derece önem verdiklerini göstermektedir:

“Geniş halk kitlelerini organizasyonu içine alan bu birliklerin yüzyıllar boyunca yaşaması, onların bu aşırı şekilciliği ile yakından ilgili olsa gerektir. Öyle ki, ahi birliklerinde birtakım kesin kurallara, törelere ve törenlere bağlanmamış hiçbir hareket yoktur. Bu birliklerde karşılaştığımız törenler anlamsız bir takım seremonilerden ibaret olmayıp birliğin bağlı bulunduğu ideolojinin zihinlere yer etmesi amacına yönelmiştir.” (Güllülü 1977: 162-163)

“Fütüvvet ehli, bu karakterle, teşkilatındaki dereceleri koruyabilmiş, sanat sırrını elden ele ve fertten ferde intikal ettirmiş, yardımlaşma ve dayanışmayı ön plana almış, içine karışan ehliyetsiz yahut yaramaz unsurları tasfiyeye muktedir olmuştur. Daima dinî ve mistik olup tam siyasi bir vasfa sahip olmadığı halde, sırası gelince bünyesindeki şövalyelik ruhuyla bir devletin (Osmanlı Devleti) kuruluşunda, sırası gelince yine bünyesindeki yapıcılık kudretiyle iskân ve yayılmasında (taazzide) önemli roller oynamıştır.” (Gölpınarlı 1950: 89).

Şimdi ahiliğe giriş törenleri ile bilmeceler arasındaki ilişkiye geçebiliriz.

Fütüvvet namelerinde geçen bilmece olabilecek unsurlara ilk defa Ali Torun *“Fütüvvet-Namelerde Edebi Unsurlar / Nesirle İlgili Unsurlar”* başlığı altında değinmiştir (Torun 1998: 503). Torun, burada Fütüvvet-namelerin sual-cevap fasıllarında adayın bilgisini ölçmeye ve değerlendirmeye yönelik birtakım soruların bulunduğunu, bunların da doğrudan adap ve erkânla ilgili birer imtihan sorusu olduğunu kaydetmektedir. *“Buna mukabil bunlar arasında mensur bilmece olarak adlandırabileceğimiz birtakım sorular da yok değildir”* diyerek bu soruların bazılarını bilmece olarak değerlendirmiştir.

Bilmecenin bir tür olarak tanımını yapmak son derece zordur. İlhan Başgöz, *“Türk Halkının Bilmeceleri”* adlı kitabında kendisinin de içinde bulunduğu altı adet tanım verir ve hepsinin noksan taraflarına işaret eder (Başgöz 1999: 1-3). Amil

Çelebioğlu ile Yusuf Ziya Öksüz bilmece konusunda en uygun tanımın Şükrü Elçin'e ait olduğunu vurgularlar (Çelebioğlu-Öksüz 1995: 7). Elçin'in tanımı şöyledir: *“Bilmeceler, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hadiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl, zekâ veya güzellik nevinden mücerred kavramlarla dini konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde yakın uzak münasebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir”* (Elçin 1986: 607).

Bu tanımdan sonra Divan şairlerimizin yazdıkları muamma ve lügazları; âşıklarımızın saz eşliğinde birbirlerini sorguya çekmelerini; askı geleneğini; İstanbul semai kahvelerinde tulumbacıların ve külhanbeylerinin maniler ve semailer ile yarışmalarını; şairlerin ve sultanların birbirlerine zor sorular göndermelerini; düğün alayının önüne geçip gelin alıcılara şiirli sorular yöneltilmesini; matematik; hukuk sorularını bir yönüyle, bilmece olarak ele almamız mümkündür. Burada sıraladıklarımız gibi yukarıda izaha çalıştığımız ahiliğe giriş törenlerinde talibe yöneltilen sorular da bilmece içerisinde değerlendirilebilir. Kutsal törenlerde sorular sormak ve törene katılanın bilgisini yoklamak, hatta törenler dışında herhangi bir insana sorular sorarak bir şeyler öğretmek bizim kültürümüzde her zaman var olmuştur. ***İzninizle bir hatıramı nakletmek istiyorum: 80'li yıllarda şimdi rahmetli olmuş Şükrü Eken'in bana sorduğu bir bilmeceyi nakletmek istiyorum. Cuma namazına erken gitmiş köy camii'nin bahçesinde oturuyordum. Bana “camiyi ne açar” diye sordu. Ben de biraz düşünüp, anahtar dedim. Cevabı “vakit” imiş.***

Bilmece türünün nerede, nasıl ve ne zaman meydana çıktığı çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Rus folklorcu Victor Anikin bilmecelerin kaynağını sihir yasaklarına (tabulara) bağlar. Kültürün, oyundan doğduğu teorisiyle tanınan Huizinga, bilmecelerin kaynağı olarak da oyunu görür (Başgöz 1999: 4-7). Andre Jolles ise, bilmecelerin kutsal törenlerde sorulan sorulardan kaynaklandığını, bunun bir oyun değil, mesleğe girecek adayı yeni görevine alıştırmak gibi ciddi bir sınav olduğunu ileri sürer. Ona göre bilmece ile mit birbirinin tam karşıtıdır. Mit zihinlerde beliren soruların cevabıdır; bilmece ise karşılık isteyen bir sorudur. Bu bilgi yoklama işini bir mesleğe daha önce girmiş, deneyimli bir insan yapar. Bu insan mesleğin sırlarını, töre ve törenlerini iyi bilen bir kişidir. Mesleğe girecek olan aday, onun

sorularına cevap vererek üyeliğe katılmaya yetenekli olduğunu gösterecektir (Jolles 1965, Başgöz 1999'den).

Bilmecelerin kutsal giriş törenlerinde, adaya yöneltilen sorulardan kaynaklanmış olabileceği görüşünü, diğer teorileri de göz ardı etmeden fütüvvet-namelerde, geçtiği şekliyle, adaya verilen eğitimde sorulan sorulardan kaynaklanıp kaynaklanmadığını irdelemek istiyorum.

Fütüvvet-namelerde “eğer aydırlarsa kim” ibaresiyle başlayan ve “cevab oldur kim” ibaresiyle devam eden sorular ve cevaplarını şöyle sınıflandırabiliriz. Buradaki sorular ve cevapları ağırlıklı olarak Sayın İbrahim Arslanoğlu'nun yayımladığı “*Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetname*” adlı eserden alınmıştır.

a- Meclise girmeye yönelik âdâb ve erkân ile ilgili sorular ve cevapları:

-Eğer sorarlarsa bu makam ne makamıdır? Tercüman makamıdır.

-Tercüman kimden kaldı? Hz. Âdem'den.

-Bu makam ne makamıdır? Makam-ı nakîdir?

-Ne sebepten? Hz. Ali (r.a.) Miraç kapısında Hz. Peygamberin yüzüğünü almayınca yol vermedi. Bu makam o makamıdır.

-Bu makam ne makamıdır? Makam-ı kulleteyindir?

-Kimden kaldı? Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'den kaldı.

-Ne sebepten? Hz. Peygamber su istedi. O zaman Hasan ve Hüseyin kalktılar birer bardak getirdiler, fakat Hüseyin önde geldi, bardağı sundu ve geldi. Hasan'ın yanında durdu. Bu makama kulleteyn derler.

-Bu makam ne makamıdır? İnsaf makamıdır.

-Kimden kaldı? Hz. Hasan'dan.

-Ne sebepten? Hz. Hüseyin bardak ile vardı ve Hasan insaf eyledi, durdu. Bu makam insaftır, Hz. Hasan'dan kalmıştır.

-Bu makam ne makamıdır? Suçlular makamıdır.

-Ne sebepten? Hz. Âdem geçmişte söylendiği gibi “ikisi birden: Ey Rabbimiz, kendimize haksızlık ve yazık ettik” bu ayeti okuduktan sonra Hak Teâlâ Âdem'in suçunu affetti. Bu makam o makamıdır.

-Bu makam ne makamıdır? Temennâ makamıdır.

-Neden bahseder? Hz. Ebubekir'e dediler ki; Ey Ebubekir, Abdullah'ın oğlu Muhammed peygamberlik davası güder. O saatte Ebubekir dedi ki; Allah'ın Resulü doğru söyledi ve bütün malını dağıtıp kendisi geldi peygamberimize temennâ etti. Bu makam o makamdır. (Arslanoğlu 1997: 44-46).

-Edep tarîkatta kaç nesnedir? Altı nesnedir: Erenler huzurunda iki dizinin üzerine oturmak; sır saklamak; pir nazarında az söylemek; pir nazarında alçak gönüllü olmak; yaratılanlara hor bakmamak; pir ne yaparsa kabul etmek.

-Tarîkatın binası kaçtır? İkidir.

-Tarîkatın öncesi ve sonu nedir? Öncesi de "eyvallah" sonu da "eyvallah"tır.

-Eyvallah nedir? Hepiniz üstünsünüz, bendeniz pek alçağım. Hepinize evet derim. (Arslanoğlu 1997: 49).

b- Yol atası ve yol kardeşi edinme merasiminde sorulan sorular ve cevapları:

-Eğer aydırlarsa kim kardaş tutmağın senedi kimdendir? Cevab oldur kim: 1. Adem'den, 2. Nuh'dan, 3. İbrahim'den, 4. Muhammed Mustafa'dan.

-Üstâd dutmağın senedi kimdendir? Adem peygamberdendir. Allah (CC) Âdem peygambere, "Şit terbiyet itsün, ta oğlanlarına edeb ilmin öğretmek vacib ola" buyurmuştur.

-Şeyh dutmağın senedi kimdendir? Mûsâ peygamberdendir.

-Eğer aydırlarsa kim ata oğul okuşmağın senedi kimdendir? Cevab oldur kim: Muhammed-i Mustafâ Zeyd bin Harise'yi oğul idindi ve Zeyd, Resûl hazretin ata idindi.

-Eğer aydırlarsa yolata'ndan sana ne yetişdi? Cevab oldur kim: 1. Akd, 2. Nasihat, 3. Emanet, 4. Gâlib'e nâzil olmak, 5. Sohbet, 6. Mahabbet, 7. Üstad-ı nefis olmak, 8. Hıfzu'l-lisân, 9. Himmət, 10. Muvafakat, 11. Nefs-i helvâ.

-Pîr-i perver misin, Hudâ-yı Perver misin? Pîr-i perverem.

-Üstadın seni ne ile revân itdi? Kendünün hoşnudlığıla, erenlerün iradetiyle.

-Senünle pîrün arasında nişan nedir? Tevellâ ve teberrâ.

-Pîrün sana safa-nazar kıldukda ne didi? Şeriatde üstüvâr ol, tarikatde pâyedâr ol, hakikatden haberdâr ol.

-Peder bilünü neyile bağladı? Peder bil bağlamaz, pend ü nasihat ider.

-Pîr bilünü neyile bağladı? Ahd-i Hudâ, şedd-i Şah-ı Merdân ve telkîn ve vasiyyet-i pîrân.

-Murâd, pîrden ne ve pederden ne ve üstaddan ne? Tevbe ve telkîn pîrdeni pederden Abdullah, üstaddan şedd-i Ali.

Yol kardeşleri tarafından talibe yöneltilen sorular ve cevapları:

Yol kardeşlerinin nefesleri (bilgilendirmeye yönelik sözler=nasihatleri) tâlibe merasimlerde yöneltebilecek soruları ve cevaplarını içerir.

Buna göre talibin sol tarafında bulunan yol kardeşi şu üç soruyu sorar ve cevabını verir:

-Vücûdun kapusu nedür? Vücûdun kapusu kulaktır.

-Hakk'ı ne ile bildün? Hakk'ı Kitap ile bildüm.

-Ne ile Müslümansın? Müslümanlık Allah Te'alâ'yı bilmek, kitaplarına ve nebîlerine ve meleklerine inanmak ve dil ile ikrar idüp kalbi ile tasdik idüp beş vakti bilâ acz kılup inanmakdur.

Talibin sağ yanında bulunan karındaşının sorduğu üç soru ise şöyledir:

-Aydurlar ki revân oldın mı? Hakikatle cevap ver kim bi iznillahi te'âlâ.

-Sual itseler ki nirede revân oldun? Cevap vir ki Halilü'r-Rahman alemi dibinde.

-Sual itseler ki ne tarikla oldun? Cevap vir ki siz erenler yolunda.

Bunların sonunda tek soruyla talib tekrar sınava alınır.

-Tarikat karındaşı nedür, sana ne söyledi? El-cevâb yedi söz söyledi: 1. Her şeye tahammül eyle, 2. Her nesneden hâfız ol, 3. Akıllı ol, 4. Hayırlu işe amel eyle, 5. Gıybet söyleme, 6. İlim öğren, 7.Yalan ve bühtân söyleme (Torun 1998: 222).

c- Yol sahibi olma (şedd kuşanma) töreninde sorulan şedd (Fütüvvet Kuşağı) ile ilgili sorular ve cevapları:

-Şedd'in zâhiri bellidir, ya bâtını nedir? Şeytan ile mü'min arasına bir seddir.

-Şedd'in manası nedir? Vefa ve teslimdir.

-Beline ne sardılar/bıraktılar? Belime amel-i salih, dilime kelâm-ı tayyib saldılar.

-Şedd'in imanı nedir? Settarlık.

-Şedd'in namazı nedir? Arılık, temizlik paklık.

-Şedd'in guslü nedir? Âdetleri terk etmek.

-Şedd'in kıblesi nedir? Birlik olmak.

-Şedd'in farzı nedir? Şeyh sohbetinde hazır olmak.

-Şedd'in pâklığı nedir? Hayâ.

- Şedd'in yemini nedir? Doğruluk.
- Şedd'in canı nedir? Senâ. (Sarıkaya 2002: 165-166)
- Şedd'in mührü nedir? Kelime-i tevhiddir.
- Şedd'in şekli nedir? Lam elif'tir.
- Şedd'in hükümleri kaçtır? Altı nesnendir: tövbe, mücâhit, yakın dostluk, sıdkı bütün olmak, tevekkül, âdeti terk etmek.
- Şedd'in kaç eni vardır? Altı nesnedir: ilim, amel, sabır, yol gösteren, Allah'a şükür, ihlas.
- Şedd'in, hırka'nın, tac'ın abdesti kaçtır? Dörttür: şeyhin yanına eli boş varmamak; daima taharetli olmak; pir sözünü tutmak; emre uyup yasaklardan kaçınmak.
- Şedd'in hutbesi kaçtır? Beştir: Âdem peygamber, Nuh, Musa, İbrahim, Muhammed Mustafa.
- Şedd'i neden üç kere yaparlar, üç kereden amaç nedir? Biri ahd, biri bîat ve biri vasiyettir.
- Ma'ni-yi şedd ne? Vefâ ve teslim.
- Şedd'i üç kerre bağlamakdan murad nedür? Ahde vefâ kılmak, bey'ate vefâ kılmak, vasiyyete işaretdür.
- Pîrün sana safâ-nazar kıldığı vakt elün kanda ve başun kanda idi? Elüm başumda, başum elümde idi.

d- Ahilikte hizmet makamıyla (seccade sahibi olmayla) ilgili sorular ve cevapları:

- Eğer seccâdenin açığı ve gizlisi nedir? Diye sorarlarsa, cevabı şudur: Açığı şeriat, gizlisi temiz ibadettir.
- Seccâdeyi bıraktıkları vakit kaç kapıdan bıraktılar? Üç kapıdan içeri bıraktılar.
- Seccâdeyi hangi kapıdan bıraktılar? Birisi şeriat, ikincisi tarikat, üçüncüsü hakikattir.
- Hakikatin altına ne bıraktılar? İbâdet seccâdesi.
- Seccâdenin rüknü kaçtır? Seccâdenin rüknü beştir. Bu da beş vakit namaza işaretir. (Arslanoğlu 1997: 31)

e-Helva-yı cefne ile ilgili sorular ve cevapları:

-Eğer erkân arasındaki nedir? diye sorarlarsa cevabı, erkân arasındaki hediye ve armağandır.

-Hediye önce kime geldi? Âdem peygambere geldi.

-Âdem peygambere ne geldi? Üç tane hurma, üç tane zeytin, üç tane buğday.

-Bunlar (üç nesne) ne idi? Biri bal, biri yağ, biri undu.

-Bunlar ne oldu? Karıştırdılar helva oldu.

-Bu helvayı kim yedi? Âdem peygamber o helvayı üç parçaya ayırdı. Bir parçasını oğullarıyla yedi.

-Diğer iki parçayı kim yedi? İkinci parçayı İbrahim peygamber, üçüncü parçayı Muhammed peygamber yedi. (Arslanoğlu 1997: 31).

-Halifelere ve nakîblere ve ahilere ve şeyhlere nefes helvası nedir? Şâh-ı velâyet yâ sâhib-i şed yâ îmam Ali kerremallahu vechehu.

-Müfredî nün nefes helvası nedir? Ahibbaihim etevella min a'daihim eteberrâu.

-Nefes helvası nedir? Lâ ilahe illallah Muhammedürresulullah Aliyyün veliyyullah. (Torun 1998: 239-241).

f-Tamamen bilgiye yönelik halk bilmecesi olabilecek sorular ve cevapları:

-Sual itseler ki sakaların arka kabası nedir? Menkûn adlı balığın derisindedür (Torun 1998: 477).

-Eğer sorsalar post nedir? Hz. İsmail'e inen kurbanun derisüdür (Torun 1998: 478).

-Eğer diseler kurşın kimden kaldı? İsmail (a.s.)'e inen koçın boynuzundan (Torun 1998: 480).

-Ana rahmine düşmeden, toğmadan olan nedir? Hz. Âdem.

-Kiblesüz namaz kılur idi, kimdür? Yûnus (a.s.).

-Sudan kilid ağacdan miftah nedir? Kilit: Deniz; Miftah: Hz. Musâ'nın asası.

-Gökten bir alma indi, kim soğurdu, kim yedi? Pirlere soydu, erenler yedi.

-Beygire senden evvel binen kimdür? Besmele-i şerif (Torun 1998: 503-504).

Son olarak verdiğimiz örnekler üzerinde biraz ayrıntıya girmek istiyorum.

“Ana rahmine düşmeden, toğmadan olan nedir? (Hz. Âdem.)” ile ilgili Çelebioğlu-Öksüz yayında 4 adet bilmece bulunmaktadır:

Hey kişi!

Ne biri bilirsin, ne beşi

Bir koyun kuzulamış

Anası erkek yavrusu dişi (Allah, namaz, Âdem, Havva / *Elazığ*)

Selamün aleyküm ey kişi!

Hem biri bilirim hem beşi

Bu gece bir koyun doğdu

Anası erkek kuzusu dişi (Allah, namaz, Âdem, Havva / *Sarıkamış*)

Bilir bin kişi

Bilmez her kişi

Kendisi erkek

Yavrusu dişi (Âdem, Havva / *Elazığ*)

Bu kişi yahşi kişi

Anası erkek kuzusu dişi (Âdem, Havva / *Erzurum*)

“Kıblesüz namaz kılur idi, kimdür? “Yunus (a.s.)” ile ilgili Çelebioğlu-Öksüz yayınında 8, Başgöz yayınında 17 adet bilmece bulunmaktadır:

Abdestim kandan

Seccadem nurdan

Beş vakit namaz kılarım

Bilmem kible ne yandan (*Erzurum*)

Namaz namaz bir namaz

Cahil bundan anlamaz

Etten mescit su kible

Onda kılmış kim namaz? (*Mardin*)

Bir bezirgan gelir Van'dan içi dolu gandan

Gırh gün gırh gece namaz gıldı

Bilmedi giblesi ne yandan

Sonuç olarak Ahiliğe giriş törenlerinde sorulan soruların ve verilen cevapların ahi birliklerine katılacak adaya eğitim vermeye yönelik olduğu ortadadır. Bilmecelemlerle eğitim ve öğretim arasında yakın bir ilişki var. Yukarıda anlatmaya çalıştığımız törenlerde eğitim için sorulan sorulardan bilmecelemlerin doğmuş olması kuvvetle muhtemeldir.

KAYNAKLAR

- ARSLANOĞLU, İbrahim (1997). **Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetnâme**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BAŞGÖZ, İlhan-Andreas Tietze (1999). **Türk Halkının Bilmeceleri**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÇELEBİOĞLU, Amil- Yusuf Ziya Öksüz (1995). **Türk Bilmeceler Hazînesi**, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ELÇİN, Şükrü (1986). **Halk Edebiyatına Giriş**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- GÖLPINARLI, Abdalbâki (1950). “İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt 11, Sayı 1-4, Ekim 1949-Temmuz 1950.
- GÜLLÜLÜ, Sabahattin (1977). **Ahi Birlikleri**, İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- JOLLES, Andre (1965). **Gunfache Formen: Legendes, sage, mythe, ratsel**, Tübingen.
- SARIKAYA, Mehmet Saffet (2002). **XIII-XVI Asırlardaki Anadolu’da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç Motifleri**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TORUN, Ali (1998). **Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-Nâmeler**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.